

Johannes Hemleben

Anthroposofia Rudolfa Steinera

Položme si otázku, či môže byť skrze mediumizmus, s hypnózou alebo bez nej navodené spojenie s ríšou mŕtvych. Bol nazhromaždený dostatok dôkazov, že takáto cesta existuje. Naša otázka znie, či spojenie s oným svetom skrze mediumizmus je jedinou možnou cestou, či je to cesta zodpovedajúca dnešnej dobe, to znamená, či zodpovedá človeku dneška, alebo či je atavizmom, ktorý môže viesť k uspokojivým výsledkom iba vo výnimočných prípadoch.

Mediumizmus a hypnóza dnes znamenajú degradáciu, zníženie a zmenšenie vedomia. U mediumizmu rovnako ako u hypnózy sa rozhodujúci prechod do onoho sveta deje v tranze, ktorý nastáva len vtedy, ak bolo predtým vyradené denné vedomie. Výpovede z hlbokého spánku sú druhotne interpretované za pomoci denného vedomia, ktoré je - ako sa ukázalo u Arthura Forda a ešte viac u Moreya Bernsteina - silne materiálne zamerané. Medzi vedomím média nachádzajúceho sa v tranze a vedomím interpreta je ďalší medzipriestor. Obom sú dané hranice, ktoré sami nemôžu prekročiť. Dôsledkom je - ako sme už naznačili - že človek hľadajúci poznanie, ktorý by chcel spoznať niečo zvýšín a hlbín duchovného sveta, je spravidla špiritistickými výpoveďami sklamaný. Nanajvýš účastník seansy zakúša, že pre zomrelých existuje ešte iný, vyšší svet, s ktorým ale kontrolný duch, navodzujúci kontakt s oným svetom, nemá žiadne skúsenosti, a preto sa k tomu tiež nemôže vyjadrovať. Môžeme preto povedať, že mediumizmus ponúka len sediment nižšieho medziveseta, nesiahajúceho ani do výšín nebies, ani do hlbín pekiel - a preto sú takéto výpovede tak neuspokojivé.

Aj keď sa dnes výrazy, ako rozšírenie vedomia a meditácie, stali módnymi, napriek tomu oba ukazujú možný smer, ako by sa v budúcnosti dal prekonať rozdiel medzi cieľom a výsledkom. O rozšírenie vedomia dnes snívajú predovšetkým mladší ľudia, bez toho, aby vedeli presnejšie uviesť, čo si pod tým predstavujú. O meditácii dnes nehovoria len stúpenci jogy, ale aj zástupcovia kresťanských konfesií. Základom pre to je spravidla ťažko uchopiteľný, nejasný pojem. V hovorovej reči znamená meditácia toľko čo, vážne zamyslenie sa nad témou alebo predmetom. Čím je meditácia v prísnejšom zmysle, môžeme vyčítať z kníh Rudolfa Steinera, pretože v jednom z jeho hlavných diel, nesúcim názov *Ako dosiahneme poznanie vyšších svetov?*, obdržíme na takto položenú otázku odpoveď, že meditáciou.

Meditácia znamená oproti postupu, v priebehu ktorého je niekto uvedený do tranzu, presne opačný proces. Meditácia spočíva v koncentrovanom vystupňovaní vedomia spôsobenom pravidelným cvičením. Východiskom je bdelé denné vedomie, ktoré sa za vyradenie všetkých vonkajších zvodov, odvádžajúcich pozornosť, odovzdá nejakému duchovnému obsahu. Takýto obsah môže byť veľmi rôzny. Tak sa pre začiatočníkov meditatívneho cvičenia hodí obzvlášť prvých päť riadkov Jánovho evanjelia. Ďalšie zbierka textov Rudolfa Steinera je v knihe *Wahrspruchworte*.

Prvý cieľ takejto pravidelne pestovanej meditácie je schopnosť žiť v čistých myšlienkach, bez toho, aby sme dovolili vonkajšiemu svetu odvádzať našu pozornosť. Každý cvičiaci vie, aké ťažké je takéhoto koncentrovaného vedomia dosiahnuť. Keď sa ale, hoci napríklad len počiatocne, meditatívne ponorenie podarí, otvorí sa úplne nová oblasť skúseností. Skutočnou vážnou meditáciou dochádza skutočne k rozšíreniu vedomia znamenajúcemu zároveň vystupňovanie aj prehĺbenie. Ten, kto sa cvičí v meditácii, sa vtedy sám zažije v rýdzo duchovnom stave, v ktorom sa postupne vytráca nevyhnutnosť mozgu ako orgánu činnosti myslenia.

Je v povahe človeka, že sa tu otvárajú dvere ilúzii a sebaklamu. To je nutné vedieť a pestovať zvýšenú sebakontrolu. Možné pochybenia by však nemali zabrániť sledovaniu pozitívnych cieľov naozaj vážne mienenej cesty meditácie. Ak sa to deje s plánovitou pravidelnosťou a s pokojnou trpezlivosťou, otvára meditatívne ponorenie nové polia skúsenosti. Meditujúcemu sa postupne otvárajú nadzmyslové oblasti, označované všetkým právom ako ležiace mimo zmyslovo vnímateľný svet a prežívané ako beztelesné.

Zakladateľ antroposofie, Rudolf Steiner (1861-1925), cestu tu naznačenú sledoval a ovládal tak dôsledne, že sa mu tým otvorili nespočetné pohľady a vhl'ady do duchovného sveta. Čo videl v "čistom duchu" čoby rezultáty tohto vedomého "jasnoviectva", oznamoval slovom a písmom. Pritom výslovne apeloval nie na "slepú vieru", ale vyžadoval vždy, aby to, čo oznamuje, nebolo prijímané bez kritického skúmania. V tomto zmysle budú aj v nasledujúcom texte popisované a pojaté popisy ríše mŕtvych, ako ich podal Rudolf Steiner. Bolo by nesprávne, keby sme chceli namiesto starých dogiem, ktoré nemajú už svoju nosnosť, dosadiť dogmy nové. To by znamenalo zúženie vedomia a nie jeho rozšírenie.

Stav bytia zosnulého, nasledujúce po procese umierania, má podľa anthroposofického poznanie viacero stupňov. Pohľadom z nášho sveta je okamih smrti udalosťou, ktorá je nezmeniteľná a očakávaná často so strachom a úzkosťou. Oproti tomu z druhej strany, teda z hľadiska večnosti, je okamih umierania pre zosnulého odložením tela, "vítaním ducha, akýmsi vymaňovaním sa ducha z fyzických pút". Tak to prežíva ten, kto práve zomrel, a tu sa mu smrť javí "ako najväčšia, najnádhernjšia a najvýznamnejšia udalosť".

Tento zážitok smrti zosnulého stojí v kontraste ku skúsenosti narodenia žijúceho. Žiadny človek sa nemôže prirodzeným spôsobom rozpomätať na svoje vlastné narodenie. Musí si nechať druhými rozprávať, ako sa to udialo. Samozrejme že nepochybuje o tom, že sa narodil, pretože každý človek žije len vďaka tomu, že sa narodil. Ale z vlastnej skúsenosti nemôže človek o svojom narodení nič povedať.

Inak je tomu s okamihom smrti, to znamená s okamihom vstupu do duchovného sveta. Aj po smrti má človek vedomie seba samého. Samozrejme je toto vedomie iné, než vedomie ja determinované väzbou na určité telo počas vonkajšieho života. Pre sebauvedomovanie duše na onom svete má okamih smrti rozhodujúci význam. Týmto okamžikom sa roznečuje nové vedomie ja, ktoré ako také v posmrtnom živote zostáva, pretože podľa Steinera "máme po celý čas medzi smrťou a novým zrodením nielen podobné, ale dokonca vo vyššom zmysle to isté vedomie ja ako tu vo fyzickom tele". V tomto zmysle je pozeranie z druhej strany brány smrti na okamih oprostovania sa od tela ako na jeden z najnádhernjších, na jeden z najvznešenejších okamihov zdrojom neustále sa obnovujúceho vedomia onoho sveta.

Po tomto zážitku smrti nasleduje ako druhý stupeň posmrtného života spätný pohľad zosnulého na uplynulý život. Tento zážitok sa tiež nazýva "spätné rozpomätanie", ale treba si byť vedomý rozdielu od toho, čo nazývame rovnakým slovom z každodennej skúsenosti. Spätná spomienka znamená tu a teraz "časové vyzdvihnutie z pamäti". Táto pozemská pamäť je ako taká viazaná na telo, a preto počas života viac alebo menej silná, podľa telesnej konštitúcie.

Oproti tomu počas spätnej spomienky po smrti sa uplynulý život javí ako jediné panoráma obsahujúce všetko, čo sa v živote odohralo. Zosnulý prežíva jedno životné panoráma, jeden životný obraz. To, čo inak v čase nasleduje postupne, teraz ho naraz obklopuje duchovne. Nič zo života, ktorý zosnulý žil, sa nestratilo. V tomto všestrannom životnom obraze je do posledného detailu obsiahnuté a uchované úplne všetko. Duša zosnulého prežíva svoj uplynulý pozemský život s bolesťami a radosťami, činmi a opomenutiami ako objektívny svet ju obklopujúci a zvoľna sa od nej vzd'alejúci. "V živote sme často poriadne zasnení; to, čo sme na fyzickej pláni náležite prežívali, sa pozvoľna otupuje a ochabuje. Keď sme prešli bránou smrti a opäť to prežívame v životnom table, tu to nie je tak ochabnuté, tu je to náležite prítomné so všetkou sviežosťou a dynamikou, ako tomu

bolo počas života." To platí pre všetko, čo z človeka vychádzalo, či čo on prijal: jasné rovnako ako temné, dobré ako zlé.

Kto už pred smrťou pravidelne pestoval spätný pohľad a doviedol to k určitému stupňu majstrovstva, tomu nebude tak ťažké tieto prvé posmrtné zážitky zakúsiť. Cvičiť životný spätný pohľad je však v prvom rade vecou staroby. Zriedkakedy pocíti mladší človek potrebu vybaviť si priebeh minulých rokov do všetkých jednotlivostí. O to prirodzenejšie je na druhom póle pozemského bytia bilancovanie svojho prežitého života. Pokiaľ to zabúda človek, ktorý už prekročil prah sedemdesiatky, ukazuje to na skrytú slabinu.

Ľudia pestujúci pravidelný život modlitieb a meditácií poznajú prax večerného spätného pohľadu na uplynulý deň. Cvičením sú uvádzaní do určitého vnútorného procesu. Vedia, že je lepšie vykonávať spätný pohľad opačne k priebehu dňa, tzn. začať s tým, čo sa udialo naposledy a zakončiť ranným vstávaním a prebúdzaním. Skúsenosť učí, že takéto obrátenie časového priebehu viac podnecuje silu ja človeka, ako keď tento pláva s prúdom času. Ďalej k pravidlám cvičenia patrí, že sa spätný pohľad vykonáva tak vecne, ako len možné, pretože nejde predovšetkým o nejaké morálne hodnotenie toho, čo sme v priebehu dňa urobili, toho ako sme konali, prežívali a mysleli. Oveľa dôležitejšie je, že ten, kto cvičí spätný pohľad, učí sa pristupovať k sebe a svojmu životu objektívne a z vnútornej dištancie pozeráť na seba ako na cudzieho, podobne ako maliar, ktorý počas práce na nástennej freske v kostole čas od času musí maľovanie prerušiť a poodstúpiť, aby mohol prehliadnuť vznikajúce dielo ako celok. Zodpovedajúce správanie platí rovnakým spôsobom pre denný spätný pohľad ako pre spätný pohľad na celý život. Až tak z neho môže byť získaný vecný náhľad. Kto si zvykol pozeráť na svoj život z odstupu, vidí jasnejšie, ako je rozdelené svetlo a temnota a kde je nevyhnutné zasiahnuť zmenou, ako niekto, kto sa sám neustále morálne posudzuje.

Kto teda pozná prax týchto foriem spätného pohľadu, bude môcť ľahšie pochopiť oppisovanú formu spätného pohľadu zomrelých.

Príležitostne však existujú isté situácie, vďaka ktorým akosi môžeme nahliadnuť za oponu smrti. Máme tu na mysli správy ľudí, ktorí pri nehodách zažili celkový spätný pohľad na svoj uplynulý život. Napríklad o tom rozprávajú ľudia, ktorí sa takmer utopili, boli však opäť povolani do života. Zhodne popisujú, že videli, ako okolo nich ubiehal celý ich život od okamihu straty vedomia až do raného detstva so všetkými jednotlivosťami ako vo filme. Táto skúsenosť je tiež mnohokrát zdokumentovaná. Nasleduje niekoľko príkladov prevzatých z knihy Friedricha Husemanna O obraze a zmysle smrti.

Poddôstojník obrneného krížnika "Prinz Friedrich Karl" podáva správu: "Keď náš znamenitý obrnený krížnik dostal za vojny u Memelu veľký ničivý zásah, ktorý nás vydal napospas mokrým žvlom, bol som jedným z prvých, koho rýchlo sa potápajúca loď vrhla cez palubu. Pri horúčkovitej, ale márnej snahe dosiahnuť časti trámu plávajúceho vo vode, som nešikovne zhltol hľbu vody a už som cítil, že klesám dole. Všetka nádej zmizla, práca svalstva ustala, cítil som, že sa topím. Doteraz som si v pamäti uchoval všetky jednotlivosti, akoby sa to prihodilo včera. Od okamihu, v ktorom ustal všetok telesný pohyb, čo bolo bezprostredným následkom udusenía, nastúpil na miesto doterajších rozbúrených pocitov pocit dokonalého pokoja. Utopenie sa mi už nezdalo byť utrpením a vzdal som sa akejkol'vek myšlienky na záchranu. Tiež som nemal žiadne telesné ťažkosti, naopak moje pocity boli príjemnej povahy, mali niečo z iskrenia a uspokojivého pocitu, aký predchádza spánku vyvolanému veľkou námahou. Zmysly síce odumreli, duch však nie. Naopak, jeho činnosť sa zdala byť v istom ohľade vystupňovaná do neopísateľnej intenzity. Jedna myšlienka stíhala druhú v rýchlom slede, ktorý nielen že nie je napodobniteľný, ale je určite tiež nepochopiteľný každému, kto nebol v podobnej situácii. Ešte teraz som schopný si túto časť myšlienok z veľkej časti vybaviť. Myslel som na naše posledné delové výstrely na nepriateľské lode, potom na strašný účinok plného zásahu, svoj pád do mora, svoju snahu dohnať plávajúci trám, potom na mojimi kamarátmi obsadený záchranný čln, ktorým som bol aj neskôr zachránený, aj na

strašné zapôsobenie správy o mojej smrti na moju nešťastnú ženu doma, spôsob, ako to bude oznamovať ostatnej rodine, a tisíckami ďalších s tým spojených okolností. Potom sa myšlienky začali uberať iným smerom: naša posledná plavba v mieri, moja škola v Magdeburgu, moje pokroky, ktoré som tam robil, a doba, ktorú som premárnil, dokonca všetky moje detinské cesty a dobrodružstvo. Keď som tak putoval späť do minulosti, javil sa mi v mojej pamäti každý dej môjho uplynulého života v opačne idúcej postupnosti. Nie však v obyčajných obrysoch, ale so všetkými najmenšími rysmi a súvislosťami, krátko, celý časopriestor mojej existencie mi ako akási panoráma prebiehala pred dušou. Pritom bol každý výstup sprevádzaný vedomím práva a bezprávia, sprevádzaný istým zvažovaním príčin a následkov.

Celý tento strašný zážitok ma nakoniec podnietil k tomu, aby som uveril takmer nekonečnej sile pamäti, s akou sa prebudíme v inom svete. Ako dlho som sledoval tento film vlastného života, nemôžem s istotou povedať, ale od okamihu udusenía až po moju záchranu to nemohli byť ani dve minúty. Moje pocity počas návratu k životu boli úplne opačnej povahy ako tie, ktoré som mal vo vode. Bezmocná úzkosť, istý druh pokračujúceho hrozného sna tiazil váhou olova všetky zmysly a znemožňoval akúkoľvek rozumnú myšlienku. Len s námahou som nadobudol presvedčenie, že som ešte skutočne pri živote. Ale namiesto toho, aby som bol prostý akýchkoľvek telesných ťažkostí ako v stave svojho utopenia, bol som trápený strašnými bolesťami, ktoré ďaleko predčili všetky predchádzajúce ťažšie zranenia ... "

Curyšský geológ, profesor Albert Heim, rozpráva o zážitku, aký mal pri svojom páde v Alpách: "Ihneď, ako som sa zrútil, videl som, že budem hodený na skalú a očakával som náraz. Zarýval som sa zaťatými prstami ako pazúrami do snehu, aby som zabrzdil, a tým som si strhával nechty do krvava, bez toho, aby som pociťoval bolesť. Počul som presne nárazy svojej hlavy a chrbta o každý výčnelok skaly a počul som tupý úder, keď som dole dopadol. Bolesť som pocítil asi až po jednej hodine. Počas pádu sa dostavila spomínaná záplava myšlienok. Čo som si myslel a čo cítil v piatich až desiatich sekundách, nedá sa rozprávať ani v desaťnásobne dlhšom čase. Najprv sa mi dostalo prehľadu možností môjho osudu. - Iná skupina myšlienok a predstáv sa týkala dôsledkov môjho pádu pre pozostalých. Videl som, ako správa o mojej smrti zasiahla mojich blízkych, a v myšlienkach som ich utešoval. Potom som videl, ako na scéne z určitého odstupu, svoj vlastný uplynulý život odohrávať sa v početných obrazoch. Seba samého som videl ako hlavného aktéra deja. Všetko bolo akoby prežiarené nebeským svetlom a všetko bolo krásne a bez bolesti, bez úzkosti, bez utrpenia. Aj spomienka na veľmi smutné zážitky bola jasná, a napriek tomu nie smutná. Vznesené a zmierlivé myšlienky ovládali jednotlivé obrazy a spájali ich, a božský klud sa ako nádherná hudba niesol mojou dušou. Viac a viac ma obklopovala nádherne modrá obloha s ružovými a obzvlášť s jemne fialovými obláčikmi. Vznášal som sa bezbolestne a jemne medzi nimi, zatiaľ čo som videl, že voľne letím vzduchom a že podo mnou je ešte snehová pláň. Objektívne pozorovanie, myslenie a subjektívne cítenie prebiehalo súčasne vedľa seba. Potom som počul temný náraz a môj pád bol u konca. V tom okamihu mi bolo, ako by sa čierny predmet mihol okolo mojich očí, a ja zvolal zo všetkých životných síl trikrát alebo štyrikrát za sebou: 'Vôbec nič sa mi nestalo!'

Nakoniec ešte správa spisovateľa Gustava Stutzera o jeho zážitkoch, ktoré mal pri znehybnení v strnulosti kvôli srdcovým kŕčom v dôsledku ochorenia maláriou: "Môj celý život ma míňal v rýchlych, nie však nepokojných obrazoch. Najčastejšie ma míňali, dnes by som povedal kinematograficky, niekoľkokrát som ich videl ako obrazy bez rámu na dlhokámskej stene, tiež ako ohromný obraz z vtáčej perspektívy; zakaždým úplne zreteľne. Medzi tým sa nachádzali vždy také, ktoré sa mi vytratil z pamäti, ktoré som však rozpoznal ako správne. Moje myšlienky pritom reflektovali všetko tak jasne, že som si povedal: 'To sú predstavy svedomia.' Týkali sa totiž - v podstate drobných - opomenutí...

Hrôzu som vôbec nepociťoval. Dokonca pocit pozvoľného topenia ma nedesil.

Tieto príklady môžu postačiť, aby uľahčili pochopenie tomu, čo každý zosnulý prežíva hneď potom, čo nastala smrť. Je to životný spätný pohľad. Podľa Rudolfa Steinera trvá "zhruba tri dni". V inej súvislosti hovorí, že "životné panoráma" vraj trvá tak dlho, ako dlho zosnulý počas svojho pozemského života dokázal s úsilím vydržať byť bdely, bez zaspania. Aj tento údaj vedie k výsledku dvoch až štyroch dní. Táto doba sa kryje so zvykom odovzdať telo zomrelého po troch dňoch zemi alebo ho spáliť.

Aby sme urobili zrozumiteľnými ďalšie stupne života po smrti, je potrebné, aby sme sa opakovane zaoberali bytosťou človeka tak, ako sa s ním stretávame tu na zemi. Zdravý človek sa síce cíti byť jednotou, ale táto jednota je pri vecnom pozorovaní viacvrstvová. Tak ako sú tri stupne, v ktorých príroda vystupuje k človeku, totiž nerast, rastlina a zvieratá, tak aj v človeku sú tri vrstvy jeho bytia. Ľahko spoznáme, že človek vo svojom tele v sebe nesie nerastný svet, svet minerálov. Túto časť tu v smrti zanecháva ako mŕtve telo. Kým človek žije, je toto fyzicky-minerálne telo preniknuté životnými silami - neviditeľného tela, takzvaného tela éterického.

Zážitok životného spätného pohľadu je totožný so stratou éterického organizmu. Tak ako sa fyzické telo po smrti rozplynie vo fyzickom tele Zeme či už rozkladom alebo spálením - a tým sa svojimi jednotlivými časťami opäť spája s celkom Zeme, tak sa po smrti od človeka odpúta životný organizmus a spája sa s éterickým organizmom Zeme u Kozmu. Tento proces zosnulý prežíva ako popísaný spätný pohľad. Keď tento proces pominul, vníma sa duchovná duša zomrelého byť definitívne od tela oddelená. Všetky funkcie, ktoré výživou, rastom a rozmnožovaním udržiavali pri živote pozemské telo - príbuzné existencii rastlín teraz skončili práve tak, ako to, čo ako čisto fyzické skončilo už so smrťou. Zostala duša určitým spôsobom príbuzná so zvieratami a ľudské bytostné jadro, pravé duchovné ja.

Ak hovoríme u človeka o duši, mienime tým špecifický svet emócií a pocitov. Samozrejme duša má aj zvieratá. Tá je však u zvierat vo svojej šírke skúseností očividne skupinovo viazaná a podstatne obmedzenejšia ako individuálna ľudská duša. Všetko, čo umožňuje potešenie, pud, žiadostivosť, prežívanie zármutku a radosti, bolesti a blaha, to všetko je funkciou duše. Toto je tretia vrstva bytia, skrze ktorú je cítiaci a snívajúci človek síce príbuzný so zvieratami a skrze ktorú súčasne, najmä svojou schopnosťou vyvíjať z pocitov myšlienky, zakladá svoju zvláštnu jedinečnosť. V ezoterickej literatúre, napr. u Paracelsa, Jakoba Böhma a Rudolfa Steinera je tento tretí článok nazývaný tiež "astrálne telo", čím je poukázané na súvislosť duševná s hviezdny, resp. astrálnom svetom.

Až s utváraním rozumu a vedomia ducha človek zásadne prerastá zvierat do štvrtej, čisto ľudskej vrstvy bytia. Tu je doma samotná duchovná bytosť, nepominuteľná bytosť ja človeka.

Stručne zhrnuté:

1. minerálnemu prostrediu zodpovedá fyzické telo človeka, ktoré sa po smrti oddelí od človeka;
2. vegetatívne rastlinnému svetu zodpovedá životný organizmus (éterické telo) človeka, ktorého oddeľovanie je počas spätného pohľadu človekom prežívané;
3. svetu zvierat duše pociťujúce (astrálne telo) a
4. v zmyslovom svete nenachádza svoj ekvivalent nič z toho, čo robí človeka človekom, a to je individuálne uvedomovanie si seba samého a duchovné jástvo.

Len fyzická smrť sa odohráva vo fyzickom svete. S posledným vydýchnutím, zastavením tlkotu srdca, "očami v stĺp" a vychladnutím tela sa dosahuje hranice, ku ktorej je možné zmyslovými orgánmi zvonku sledovať umieranie človeka. Už druhý stupeň, spätný pohľad, je prežívané na druhej strane, to znamená v nadzmyslovej sfére - len vďaka tomu, že tu a tam od "navrátilcov", ako sme videli, obdržíme určité správy, môžeme si urobiť konkrétne predstavy o tomto "druhom umieraní".

O treťom stupni v posmrtnom živote ale zvyčajne žiadna správa k žijúcim nepreniká. Ani špiritizmus nemôže dať objasnenie o tak významnom osude duše v tomto štádiu. O čo bohatšie sú, ako sme videli, oznámenie z tradície, od Egyptanov, od Homéra, Vergília a nakoniec od Danta. Všetky hovoria o zážitkoch duše po smrti ako o dôsledku života na zemi podľa vety: "lebo ich skutky idú s nimi". V 20. storočí to bol, pokiaľ vieme, len Rudolf Steiner, ktorý vo svojich knihách a prednáškach opísal posmrtný život duše na tomto treťom stupni, stupni očisťovania (čiže očístca, nazývaného tiež kámalóka). Nasledujúce myšlienky, a citáty sú v podstate vybrané z jeho knihy *Theosofia*.

Stará charakteristika duše znie: "Duša je kňazkou ducha v chráme tela." Tým sa má upozorniť na prostrednícku úlohu duše, ktorá je za života účastná všetkého, čo sa týka tela, ktorá však má zároveň schopnosť prijímať duchovné myšlienky. "Jedna myšlienka ju naplňa radosťou, iná odporom; správny úsudok dochádza pochvaly, falošný vzbudzuje nevôľu." Tak je duša začlenená medzi svet tela a svet ducha. "Áno, stupeň vývoja človeka závisí na tom, či sklony jeho duše idú viac tým či oným smerom. Človek je tým dokonalejší, čím viac jeho duša sympatizuje s prejavmi ducha, a je tým nedokonalejší, čím viac sú sklony duše uspokojované úkonmi tela. "Za života je duša, ak chápe správne svoju úlohu, slúžkou ducha. Všetky zmyslové zážitky" oznamuje duchu, ktorý tak dospieva k porozumeniu fyzického sveta, a naopak : "myšlienka, ktorá vzniká v duchu, sa v duši premieňa na želanie po uskutočnení, a až tým sa môže pomocou telesného nástroja stať činom."

Toto poslanie prostredníka medzi duchovným svetom a fyzickým svetom je duši radikálne odobraté smrťou. V zásade sa rozumie samo sebou, že tým nastupuje stav, o ktorom podáva správu každá záhrobná náuka minulosti a ktorým sú bolesti a utrpenie očístca. Čím bol človek na Zemi menej rozvinutý, tým viac bola jeho duša viazaná na životné procesy a zodpovedajúcim spôsobom bol slabší vzťah k duchu. Ak sklony duše primárne držali na telesných funkciách, na strave a pohlaví, bolo to zaplatené stratou duchovného naplnenia. Ak človek pociťuje, ako hovorí Steiner, "len slastnú záľubu u dojmov, ktorými pôsobi fyzický svet na jeho zmysly, potom bude jeho duchovný život úplne strhnutý dolu".

Smrťou síce končia funkcie tela, ale dôsledky pozemského života trvajú. Bytosť duše bola zapletená do fyzického sveta, preniknutá a zafarbená prirodzenosťou fyzická. Ak má sa duch s dušou skutočne slobodne povzniesť nad všetky fyzické väzby, potrebujú tieto naďalej pôsobiace pozostatky pozemskej zážitkovej sféry očistu. Tento proces je Steinerom definovaný takto: "Po smrti nasleduje pre ľudského ducha doba, v ktorej sa duša zbavuje svojich sklonov k fyzickému svetu, aby sa potom opäť riadila len zákonmi duchovno duševného sveta a uvoľnila ducha. Je prirodzené, že táto doba bude trvať tým dlhšie, čím viac bola duša k fyzickému bytiu pripútaná. Bude krátka u človeka, ktorý málo lipol na fyzickom živote. Dlhá bude naproti tomu u človeka, ktorý svoje záujmy s týmto životom celo spútal, takže po smrti žije ešte v duši mnoho žiadostí, prianií atď'."

Spôsobom pre každého človeka zrozumiteľným podáva Steiner ďalej konkrétny obraz tohto posmrtného duševného stavu: "Použime k tomu trochu hrubšieho príkladu - pôžitky labužníka. Jeho najväčšou rozkošou je jedlo. Pôžitok nie je prirodzene ničím telesným, ale niečo duševného. Ľubosť žije v duši a taktiež aj žiadosť ľubosti. K uspokojeniu žiadosti je však potreba príslušného telesného orgánu. Po smrti duša takúto žiadosť ihneď nestratila, zato však stratila telesný orgán, ktorý sprostredkuje ukojenie žiadosti. Pre človeka je tomu teraz tak (síce z iného dôvodu, ale pôsobí to podobne, len oveľa silnejšie), akoby sa ocitol v krajine, kde široko ďaleko nie je vody a pritom by trpel páľčivým smädом. Tak duša silne trpí nedostatkom rozkoše, pretože odložila telesný orgán, prostredníctvom ktorého môže túto rozkoš prežívať. Tak je tomu so všetkým, po čom duša túži a čo môže byť uspokojené len telesnými orgánmi. Tento stav (páľčivého utrpenia) trvá tak dlho, kým sa duša nenaučí nebažiť po veciach, ktoré môžu byť ukojené len prostredníctvom tela. Dobu, ktorá je v tomto stave

strávená, môžeme nazvať miestom žiadostí, aj keď to prirodzene nemá s miestom čo robiť.“ (Theosofia, str 65-66)

Takýto opis je jasný. Prebúdza súčasné porozumenie všetkému, čo bolo v tradícii trvajúcej po tisícročia nazývané "očistec", "očistný oheň" alebo "kámalóka". Jazykom náboženstva by sme mohli povedať, že v duši tkvie pôvodná túžba po prijatí do "nebies". Tento cieľ možno dosiahnuť len vtedy, ak je duša ochotná oslobodiť sa od všetkého pozemského. To sa deje v onej najnižšej oblasti duševného sveta, nazývanej tiež "pálčivý žiar zžierajúcej túžby" alebo "peklo".

Ak je človek vôbec schopný (to je dnes skôr otázkou vôle než len poznania) myslieť pojmy duša a duch nezávisle na tele, potom tu popisované duševné stavy vznikajú z jednoduchej logiky skutočnosti. Túžba po fyzickom pôžitku nemôže byť v duševnom svete uspokojená, čo spočiatku túžbu po uspokojení ešte stupňuje, potom ale pozvoľna odznievajú. "Vzdialené chůtky sa pomaly stravujú a duša spoznáva, že odstránenie chůtok je jediným prostriedkom, ako zabrániť utrpeniu, ktoré z nich musí vyplývať. Počas fyzického života dochádza stále znovu k uspokojovaniu. Bolesť pálčivej žiadostivosti je tak prikrývaná akousi ilúziou. V, očistnom ohni po smrti sa objavuje táto bolesť úplne otvorene. Tomu zodpovedajú prežívané zážitky utrpenia."

Kým človek na zemi spravidla pociťuje utrpenie ako rušivé a až s dostavením sa určitej zrelosti si všimne "blahodárnosť utrpenia" a ocení ho, prežíva duša po smrti spontánne nutnosť a zmyslupnosť všetkých bolestných procesov útrap. Duša sa totiž po smrti dožaduje svojej očisty, pretože len takto môže byť umorená v nej zotrvávajúca nedokonalosť." Tak sa ochotne podriaďuje "spaľovaniu" všetkých pút, ktoré ju skrze zmyslový svet oddelili od čistého ducha. K tomu patria nielen doteraz menované fyzické túžby, ale všetko, čo človek zakúsil z nemravnosti, slabosti, záľuby, zloby, závidosti, antipatie a podobne.

Mimoriadne útrapy v živote po smrti pripraví človeku to, čo pociťoval ako egoistické sebavedomie. "Človek pociťuje počas fyzického života svoje telo ako svoje ja. To, čomu sa hovorí samolúbosť, sa zakladá na tejto skutočnosti. O čo viac sú ľudia zmyslovejšie založení, o to viac nabera ich samolúbosť tejto povahy. Po smrti telo ako predmet tohto samolúbeho sebavedomia chýba. Duša, ktorej tento samolúby sebavedomý pocit zostal, sa preto cíti byť ako dutá. Zachváti ju pocit, akoby stratila sama seba. To trvá tak dlho, až spozná, že byť naozaj človekom nespočíva vo fyzické."

Môžeme sa do takýchto zážitkov celkom vcítiť, ak myslíme dušu ako samostatný bytostný článok a nie len ako obyčajnú funkciu tela. Môže byť priamo evidentné, že silnejšieho vyrovnania je potrebné aj duševným slabostiam, ktoré si človek za svojho života ako nedostatok vôbec neuvedomoval, ako je napríklad čulá agilnosť, nadšené blúznenie pre prírodu, nábožensky maskovaný egoizmus, egoistická láska k deťom a iné, čo znižuje objektívnu morálnu hodnotu duše. K nedokonalostiam, ktoré potrebujú posmrtnú očistu, patrí podľa Steinera tiež túžba po činoch u osôb, ktoré robia "zvonka dojem idealistov" plných "obetavosti", ako keď sa umelci alebo vedci venujú svojej činnosti, ktorá sa však v skutočnosti zameriava na "umocňovanie zmyslovo telesného pocitu blaha".

Odjakživa sa vedelo, že samovrahovia si nepripravujú žiadny ľahký osud v posmrtnom živote. Nájst' v živote na druhom brehu vytúžený pokoj, po ktorom túži každá duša, je pre nich ťažšie ako pre ľudí, ktorí zomrú prirodzenou smrťou. "U prirodzenej smrti pokračuje s rozpadom tela i čiastočné odumieranie pocitov s týmto telom spojených. U samovrahov potom ešte k mukám, ktorá im spôsobuje pocit náhlejšej prázdnosti, pristupujú neuspokojené žiadosti a priania, kvôli ktorým sa zbavili tela."

Predčasne zosnulé dieťa, ktoré sotva sa spojilo so zemou, bolo už zase odvolané, prežíva oproti tomu úplne iný osud než napríklad starec, obzerajúci sa späť na dlhý pozemský život. Preto Goethe, aby tento kontrast vedome pripomenul, zvolil "predčasne zosnulá nemlúvňatá" za sprievodcu zrelej Faustovej duše životom po smrti!

Tak ako boli duše za života rôzne, tak rôzne prebieha aj ich "doba očisťovania" po smrti. Chápeme, čo viedlo v tradovanej podobe viery k úzkostiam a strachu z "pekelných múk" a čo bolo v obrazoch Dantovho Pekla umelecky stvárnené. O čo menej však bolo počas doby bezprostredného nadzmyslového poznania a predstáv, o to silnejší bol strach a hrôza, ktorú to v ľuďoch budilo. K historickému vývoju kresťanských cirkví, ktorý môžeme označiť ako úplne tragický, patrí to, že sa od storočia k storočiu duchovný horizont zatemňoval a vŕhad do ríše mŕtvych sa uzavrel. Namiesto oslobodzujúceho poznania skrze pochopenia nevyhnutného očistného procesu zomrelých duší stali sa myšlienky o pekle a nebi prostriedkom trestov a odmien primitívnej výchovy, ktorú svedníci praktizovali pomocou hrozieb a prísľubov. Práve tam, kde sa ľudia v kostole schádzali, aby sa cvičili v altruizme, nezištnosti, vznikla liaheň náboženského egoizmu. Tak horlivo pestované predstavy nebeského raja neboli ničím iným než z egoizmu zrodenými fantáziami, ktorými sa mali veriaci pobádať k morálnym činom.

O to dôležitejšie je dnes získať jasný pohľad na život po smrti. Predpokladom k tomu je nepredpojatý postoj poznávajúceho, ktorý bez obáv a žiadostí usiluje o nájdenie duchovnej reality. Kto poznal potrebu očisty každej ľudskej duše v posmrtnom živote, môže tiež porozumieť, že zážitkové sféry nazývané kedysi "peklo" a "očistec" neznamenujú žiadnu cieľovú stanicu. Túžba v hĺbke každej ľudskej duše, nezávisle na tom, či si je toho vedomá alebo nie, je zacielená inam. Dostáva svojho výrazu v prianí "odpočívaj v pokoji", pochádzajúcom z kresťanskej tradície, ktoré je ešte aj dnes vyslovované nad takmer každou rakvou. Ak zbavíme tieto tri slová všetkej sentimentality, zostane oprávnená nádej na prekonanie nepokoja pozemského života životom v božsky- duchovnom bytostnom svete.

Tým sa dotýkame štvrtého stupňa posmrtného života, v ktorom duša žije bez akýchkoľvek väzieb a následkov spôsobených telesnou existenciou ako očistený bytostný článok v jednote s duchom. Duch ako taký môže v pozemskom bytí pôsobiť len prostredníctvom duše odkázanej na telesné orgány. Preto Rudolf Steiner hovorí: "Kým duch pôsobí vo fyzickom tele, nemôže ako duch žiť vo svojej pravej podobe. Môže akosi len pozeráť cez rúšku fyzického bytia. "

Po smrti sa duša stáva archou duchovného bytostného jadra dotknutej individuality. Tým sa zároveň začleňuje do sveta nazývaného v kresťanskej tradícii "neбом". Zjednotením s duchom sa duša cíti byť duchom medzi duchmi. Odtiaľ plynú zdroje sily, z ktorých je večný človek novo živený, a po náležitej "zotavovacej dobe" sa vracia k novému pozemskému životu. Steiner zvolil pre túto oblasť bytia slovo "duchovná zem" a opisuje cieľ pobytu v čistom svete ducha v protiklade k pozemskej inkarnácii takto:

"Na fyzickom javisku sa človek učí poznávať vlastnosti a sily fyzického sveta. Počas tvorenia zhromažďuje skúsenosti o tom, aké požiadavky kladie fyzický svet na toho, kto v ňom chce pracovať. Zároveň spoznáva vlastnosti hmoty, do ktorej chce vteľovať svoje myšlienky a idey. Myšlienky a idey samy nemôže z hmoty vysávať. Tak je pozemský svet zároveň dejiskom tvorenia aj učenia. To, čomu sa naučil, je potom v duchovnej zemi pretvárané v živú schopnosť ducha. V uvedenom porovnaní môžeme pokračovať, aby sme záležitosť objasnili. Architekt vypracúva plán domu. Tento plán je potom vykonávaný. Architekt pritom urobí množstvo najrôznejších skúseností. Všetky tieto skúsenosti vystupňujú jeho schopnosti. Keď vypracúva ďalší plán, vplývajú do neho všetky tieto skúsenosti. Tento budúci plán sa potom javí voči prvému ako obohatený o všetko, čo sa na predchádzajúcom pláne naučil. Tak je tomu aj s následnými ľudskými životmi. V medziobdobiach medzi vteleniami žije duch vo svojej vlastnej oblasti. Môže sa plne odovzdať požiadavkám duchovného života; zbavený fyzickej telesnosti, utvára sa na všetky strany a spracováva do tohto utvárania plody skúseností zo svojich predchádzajúcich životov."

(*Theosofia*, str 75-76)

Štvrtý stupeň posmrtného života, to znamená život v "nebeskom duchu", nadobúda teda z

pohľadu znovuvtelenia oproti doterajšiemu kresťanskému "nebu" úplne nového zmyslu. Cieľom posmrtného života teda nie je pokoj a mier na veky vekov, ale vypracovávanie budúcich plánov z nadhľadu a uváženeho úsudku božského pokoja a Božieho mieru.